

Değerlerin Davranış Boyutuna Yansımaları: Osmanlı Devleti Örneği (1256-1924)¹

Reflections of Values on the Dimension of Behavior: The Example of the Ottoman State (1256-1924)

Büşra ELÇİÇEĞİ²

Öz

Her ulus devlet eğitim sistemleri aracılığıyla vatandaşlarının toplumsal hayata uyumunu kolaylaştırmak için gerekli ve istendik davranışları kazandırmaya çalışır. Bir ulus devletin sürdürülebilirliğini sağlayan en temel yapı toplumun değer yargıları ve kültürel unsurlarının bireylere aktarılmasını sağlayan eğitimidir. Toplumsallaşmanın sistematik bir şekilde sağlanabilmesi için değerler eğitimi öğretimi eğitim sistemlerinin önemli ve ayrılmaz bir parçasıdır. Bu çalışmada belli bir dönem Osmanlı Devlet sınırları içerisinde yaşamış düşünür ve seyyahların gözlemleri ve yorumları doğrultusunda Osmanlı eğitim sistemi içerisinde Osmanlı milletinde yaşatılan değerler incelenmiştir. Çalışma nitel araştırma deseni tasarlanmıştır. Veri toplama aracı olarak doküman incelemesi tekniği kullanılmış ve literatür taramasından yararlanılmıştır. Derlenen veriler betimsel analiz yöntemi çerçevesinde yorumlanmıştır. Sonuç olarak Türklerin yaşantısında ön plana çıkan değerlerin adalet, yardımseverlik, hoşgörü, doğruluk, dürüstlük, alçakgönüllülük, açık yüreklilik, çalışkanlık, mütevâzilik, ağırbaşlılık, sadelik, sadakat, saygı, sevgi ve cömertlik olduğu gözlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Eğitim, Osmanlı devleti, Avrupa ve Asyalı düşünürler ve seyyahlar, Değerler eğitimi.

Abstract

Each nation tries to provide the necessary and desired behaviors to facilitate the adaptation of its citizens to public life through state education systems. The most basic structure that ensures the sustainability of a nation state is education, which allows the value judgments and cultural elements of society to be transferred to individuals. In order to ensure its socialization in a systematic way, the teaching of values education is an important and integral part of educational systems. In this study, in line with the observations and comments of thinkers and travelers who lived within the borders of the Ottoman State for a certain period of time, the values lived in the Ottoman nation within the Ottoman education system were examined. Qualitative research method was preferred in the study. Document review technique was used as a data collection tool and literature scanning was used. The compiled data was interpreted within the framework of descriptive analysis method. As a result, it has been observed that the values that stand out in the life of Turks are justice, benevolence, tolerance, truth, honesty, humility, open-heartedness, hard work, modesty, dignity, simplicity, loyalty, respect, love and generosity.

Keywords: Education, Ottoman state, European and Asian thinkers and travelers, Values education.

¹ Bu araştırma Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Sosyal Bilgiler öğretmenliği doktora programı ders döneminde Osmanlı Eğitim Sistemi I ve II dersinde tavsiye edilen dokümanların incelenmesi sonucunda hazırlanan çalışmadan üretilmiştir.

² Arş. Gör., Marmara Üniversitesi, Atatürk Eğitim Fakültesi, İstanbul, Türkiye, busra.elcicegi@marmara.edu.tr; belcicegi@gmail.com, orcid.org/0000-0002-1346-8185.

GİRİŞ

Eğitim, “toplumsal ve siyasal sistemin meşru, gerekli ve zorunlu saydığı öğeleri yeniden üreten” bir kurumdur (İnal, 2004, s.48). Eğitim sistemi bireyin, içinde yaşadığı toplumsal hayata uyum sağlayabilmesi için öğrencilere istendik davranışların kazandırılmaya çalışıldığı bir süreçtir (Akbaş, 2004). Bireyin hem topluma adapte olabilmesi hem de toplumun sürekliliği için toplumun değer yargıları ve kültürel unsurları bireylere kasıtlı olarak aktarılır (Ertürk, 1997; Demirel, 2007). Eğitim aracılığıyla toplumsallaşmanın sürekli olarak yeniden üretildiği kurumlar ise okullardır. Kısacası okullar bir toplumun kendi kültürel nazarında değerli atfettiği anlayış ve tutumları kendinden sonra gelen kuşağa aktarmaya çalışan kurumlardır (Nucci, 2001). Öte yandan okul çağına denk gelen çocukluk dönemi, ahlak eğitimi açısından önemli kabul edilen bir dönemdir (Durkheim, 2004). Bir toplumda ahlaki değerler olmadan sadece yazılı hukuk kuralları ile insanların belli bir toplumsal düzen içinde yaşaması mümkün değildir (Aktan, 2003). Bu nedenle okullarda eğitimi gerçekleştirilen dersler aracılığıyla öğrencilere içinde yaşadığı toplumun değerleri anlatılmalıdır (Barth & Demirtaş, 1997). Okullar aracılığıyla değerlerin öğrencilere kazandırılabilmesi için okul programlarında duyuşsal eğitime gerekli önem verilmelidir (Alıcıgüzel, 1998). Okulların açık (yazılı, formal) ve örtük (yazılı olmayan, informal) olmak üzere iki programı vardır. Resmi programlarda gerekli bilgi ve beceriler öğretilirken özellikle değer ve tutum alanına yönelik eğitim örtük program aracılığıyla gerçekleştirilir.

Eğitim kurumlarının temel görevlerinden biri öğrencilere; okul programında açık olarak belirtilen veya belirtilmeyen (örtük) değerleri öğretmek, onların ahlakî gelişimine katkıda bulunmak ve karakterini olumlu yönde etkileyecek bir eğitim vermektir (Akbaş, 2008). Okullar aracılığıyla öğrencilere kazandırılması beklenen bilişsel hedeflerin yanı sıra duyuşsal hedeflerde bulunmaktadır. Bunlara öğrencileri vatansever bireyler yapma, onların saygılı, dürüst ve adil olmalarını sağlama vb. duyuşsal özellikler örnek verilebilir. Duyuşsal eğitim, sosyal ilişkiler ve kişisel beklentilerin bütünleştirildiği bilgi, beceri ve değerleri içermektedir. Duyuşsal eğitimin içeriğinde benlik algısı, değerler, ahlak, etik, inançlar, sosyal eğilimler, takdir duyguları, beklentiler ve tutumlar yer almaktadır (Beane, 1990: Akt. Bacanlı, 2005). Leming (2000)’e göre okullar var olduğu müddetçe duyuşsal eğitim de var olacaktır. Çünkü okullar aracılığıyla bireylere bilginin bilgisizlikten, sosyal düzenin düzensizlikten daha değerli olduğunu öğretilmektedir.

Sosyal bilimlere Znaniecki tarafından kazandırıldığı kabul edilen değer kavramı Latince “valor”; Fransızca “valeur”; İngilizce “value”; Almanca “wert” gibi kelimelerle ifade edilmektedir (Tanıt, 2007). Kavramsal çerçevede değer, “bir değere sahip olan veya değerli olan olumlu özellikler” (Titus, 1946, s.333); “belirli bir durumu bir diğerine tercih etme eğilimi, davranışlara kaynaklık eden ve onları yargılamaya yarayan anlayışlar” (Erdem, 2003), “insanları ve olayları değerlendirmek, eylemleri seçmek ve meşrulaştırmak için kullanılan ölçütler” (Schwartz, 1992) olarak tanımlanmaktadır. Bir diğer tanıma göre ise “Uğruna yaşamaya değer inaç, fikir, eylem ve idealler”dir. Değerler sezgisel olarak ortaya konuyorsa bu ahlak eğitiminin konu alanına girmekte; fakat değerlerin bilgisi (kavramlaştırılarak) ortaya konuyorsa bu etiğin konu alanına girmektedir (Bobaroğlu, 2002, s.66). Değerler, bir toplumda yaşayan bireylere, nelerin önemli olduğunu, nelerin tercih edilmesi gerektiğini, kısacası içinde bulunduğu toplumda nasıl yaşaması gerektiğini öğretir. Her toplumda eğitim kurumlarının genel hedefleri arasında vatansever, çalışkan, temiz, düzenli, adil ve dürüst olma gibi birçok değer yer aldığı görülmektedir (Akbaş, 2008). Kerschensteiner (1954) insanlar tarafından oluşturulan tüm toplulukların değerler geliştirmesi gerektiğini savunur. Hökelekli (2013, s.12)’nin ifadesine göre değerler her türlü dinî ve kültürel farklılığın ötesinde her insanın iyi bir karakter geliştirmesini sağlayan yapı taşlarıdır. “Değerlere uygun bir hayat için çaba göstermeyen bir toplum ve eğitim düzeni insanlığın ahlâkî çürüme ve yozlaşmasını hiçbir yolla engelleyemez.” Toplumsal, kültürel ve ahlaki yozlaşmanın yaşanmaması için değer eğitimine önemli bir görev düşmektedir.

Ahlak ve karakter eğitimi alanlarında çalışmalar yapan Kanad (1951), "Okullarda hangi özellikte insanlar yetiştirilmelidir? Okulların temel hedefi ne olmalıdır?" sorularına cevap olarak, "Biz okullardan çıkacak kuşağın onur sahibi olmasını, adil, cesur, görev bilinci yüksek ve namuslu olmasını kısaca ahlakî karakterli olmasını istiyoruz." yanıtını almıştır. Toplumun düzen içinde sürdürülebilirliğine yönelik davranışlar kazandırma gibi temel bir amaca hizmet eden eğitim kurumlarının geçmişten günümüze en önemli görevlerinden biri değer eğitimidir. Değer ve ahlak eğitimi İkinci Dünya Savaşı sonrası geleneksel yöntemlerle devam etmiştir. Değer eğitiminde günümüze kadar değer gerçekleştirme, karakter eğitimi, vatandaşlık eğitimi, ahlak eğitimi olmak üzere dört temel anlayış benimsenmiştir (Kirschenbaum, 1995).

Değer gerçekleştirme yaşam becerileri eğitimi olarak da anılmaktadır. Bu yaklaşım herhangi bir değer telkin edilmeden günün koşullarına göre kişinin hayat boyu kendisine rehberlik edecek bilgi, beceri ve duyguları öğrenmesine yardım eder (Akbaş, 2008; Kirschenbaum, 1995). Değer gerçekleştirme yaklaşımının temel varsayımı bireylerin kendi değerlerini açık bir şekilde anlayamayacak olmasıdır (Welton & Mallan, 1999). Bireylere bu yaklaşım ile rehber olunarak kendi değer sistemlerini kurmalarına yardımcı olmaya çalışılır. Değer gerçekleştirme yaklaşım değerlerin içeriğinden çok değerlerin oluşturulma süreciyle ilgilenir (Simon, Leland & Kirschenbaum, 1972).

Karakter eğitimi konusunda alan yazın incelendiğinde karakterin değerlerin organize edilmiş hali ve insanın alışkanlıklarının bütünü olduğu görülmektedir (Kerschensteiner, 1954; Lickona, 1992). Lickona (1992)'nin bakış açısına göre, karakter eğitimi alan birey, zeki olduğu kadar karakterli, okur-yazar olduğu kadar nazik, bilgili olduğu kadar erdemlidir. Ona göre iyi vatandaş zekâsını toplumun iyiliği için kullanır ve daha iyi bir dünya kurmak için çalışır. Gough (2001) ise insanları, sessiz, utangaç, coşkulu vb. kişilik özelliklerinden yola çıkarak değil, kişinin dürüst-yalancı, başkalarını düşünen-bencil, saygılı-saygısız, güvenilir-güvenilmez vb. olup olmadıkları açısından değerlendirdiğimizi ifade etmiştir. Karakter ise ancak değerler eğitimi ile inşa edilebilir. İnsanların öne çıkardığı, hayran olduğu ya da saygı duyduğu özellikler ortaktır. Örneğin; alçakgönüllü, dürüst, kibar, sadık, sabırlı, saygılı, sorumluluk duygusuna sahip ve içten kişiler diğer insanlar tarafından karakterli insan olarak değerlendirilmektedir (Kelley, 2003).

Vatandaşlık eğitimi ile bireyin içinde yaşadığı topluma, toplumun kurum ve kuruluşlarına uyum sağlaması amaçlanır (Duman, Karakaya & Yavuz, 2001). Geleneksel olarak vatandaşlık eğitimi, sosyal bilgiler, tarih ve coğrafya ders kitapları içinde yer alır (Kirschenbaum, 1995). Vatandaşlık eğitimi, millî birlik ve beraberliğin sağlanmasında dayanışmanın önemine dikkat çeker. Toplumsal sözleşme üzerine kurulu her devlet hukuk kuralları aracılığıyla toplumsal yaşamı düzenleyen kurallar koyar ve bu kurallar ile bireyin hatalı davranışlarını yaptırımlar ile sınırlandırır. Devlet tarafından düzenlenmiş kurallar bütünü olan hukuk, devlet tarafından okullar vasıtasıyla öğrencilere aktarılır (Doğan, 2002). Vatandaşlık eğitimi de bireylerin ne yapması ve ne yapmaması gerektiğini, kısacası hak ve sorumluluklarının neler olduğunu öğretir.

Ahlak, değerler bilimi (Aydın ve Gürler, 2014) veya değer giydirilmiş eylem olarak tanımlanmaktadır (Koç, 2014). Ahlak toplumu bir arada tutan temel değerler sistemidir (Akbaş, 2008). Ahlakın temel problemi iyiliğe ulaşma ve kötülükten kaçma üzerine kuruludur (Fromm, 1993). Ahlak eğitimi bireylere iyi ahlaklı olmakla ilgili bilgi, inanç, tutum ve davranış becerisini kazandırır. İyi, güzel, nazik vb. davranışları edinmesini kısaca ahlaklı olmayı öğretmeye çalışır (Kirschenbaum, 1995). Platon ahlak eğitimini okulların görevi olarak görmüş ve aklını kendisine kullandığı kadar toplumun yararına kullanabilen vatandaşlar yetiştirmeye çalışmıştır (Lickona, 1992).

Araştırmanın Amacı

Yapılan literatür taraması sonucunda günümüzde eğitim kademelerinin hemen her alanında değer ve karakter öğretiminin önemi, neden ve ne şekilde öğretilmesi gerektiğine ilişkin çalışmalar mevcuttur. Fakat Osmanlı Devleti'nin toplum ve kültür mirasçısı Türkiye Cumhuriyeti'nde bir arada yaşayan bireyler geçmişte değerlerin Osmanlı toplumunda

benimsenmesi ve değere dayalı karakter içselleştirmeleri ile ilgili pek fazla bilgi sahibi değildir. Bu nedenle bu araştırmada hangi değerlerin hangi eğitim kademesinde ne şekilde öğretilmesi konusundan ziyade geçmişte yaşatılan değerlere ilişkin bir milletin karakter profili incelenmiştir. Bu amaçla Avrupalı ve Asyalı seyyah ve düşünürlerin gözünde Türk milletine ait davranışsal boyut hakkında bilgi veren örnekler sunulmuştur. 1256-1924 yılları arasından yayınlanmış eserler incelenmiştir. 1883 yılından itibaren eleştiriler olmasına rağmen 1924'e kadar Türk milletinden övgüyle bahsedilmiştir. Bu çalışma, 1924 yılından 2022 yılına kadar geçen 98 yıllık zaman sürecinde içinde yaşadığımız toplumda ne değişmiş olabilir ki bugün değer yargılarımızın oldukça değişkenlik göstermesine sebep olduğu konusu üzerinde düşünülmesi ve değer boyutunda eski rol model örneklerin yaşatılması için emek verilmesi amacıyla gerçekleştirilmiştir.

YÖNTEM

Bu araştırma zengin betimlemelerin yapılmasına olanak veren nitel araştırma desenine uygun bir şekilde tasarlanmıştır (Büyüköztürk ve vd., 2016). Nitel araştırma yönteminin kullanıldığı bu araştırmanın verileri doküman incelemesi tekniği ve literatür taraması yapılarak elde edilmiştir. Doküman incelemesi tekniği, araştırmaya konu edilen ve araştırılan problem hakkında bizlere bilgi veren her türlü yazılı belgenin analizinin yapılmasını içermektedir (Şimşek ve Yıldırım, 2016).

Çalışma Grubu

Bu araştırmanın amacı doğrultusunda Amicis (Constantinople, 1883), Bonneval (Anecdotes venitiennes et turquesou nouveaux memoires du Comte de Bonneval, 1740), Brayer (Neuf annees â constantinople, 1836), Brehier (Histoire aiiönyme de la premlere Croisade, 1924), Bruyn (Voyages de comeille le Bruyn, par la Moscovie, en Perse et aux Índes orientales, 1732), Castellan (Lettres sur la Grâce, l'Hellespont et constantinople, 1811), Craven (Voyage de milady Craven â consrtantinople, par la crimee, 1789), Danişmend (Garb menba'larma göre eski Türk seciyye ve ahlâki, 1982), Durdent (Beautfe de l'histoire de Turquie, 1818), d'Ohsson'nun (Tableau general de l'Empire Othoman, 1791), Guer (Moeurs et usages des Turcs, 1747), Grelot (Relation nouvelle d'un voyage de constantinop le, 1680), Şîrâzî (Dîvân-ı hâfiz, 1256), Jehannot (Voyage de Constantinople pour le rachat des captifs, 1732), Lamartine (Voyage en Orient, 1896/1897), Loir (Les voyages du sieur du Loir, 1654), Mac-Farlane (Ci Mistantinople et la Turquie, 1829), Mathieu (La Turquie et ses differents peuples, 1857), Marsigli (L'etat militaire de l'Empire Ottoman, 1732), Motraye (Voyages en Europe, Asie et Afrique, 1727), Nicolas (Les quatrarns de Kheyam, 1876), Poujoulat (Histoire de constantinople, 1853), Mikâil (Chabo, 1905), Thevenot (Relation d'im voyage fait au Levant, 1665), Thomton (Etat actuel de la Turquie, 1812), Ubicini (La Turquie actuelle, 1855), Villamont, (Les voyages du seigneur de villamont, 1595) adı geçen yazarlara ait eserler incelenmiştir. Araştırmanın verilerinin sağlandığı kaynakların seçimi, bir yükseköğretim kurumunun doktora programında yer alan Osmanlı Eğitim Sistemi dersinde önerilen okuma listeleri oluşturmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmanın amacı doğrultusunda verilerin toplanmasında doküman incelemesi tekniği kullanılmıştır. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu ya da olgular hakkında yazılı bilgi içeren her türlü kaynağın analiz edilerek çözümlenmesine dayalı bir tekniktir. Doküman incelemesi tekniği, nitelik, düşük maliyet, örneklem büyüklüğü, uzun süreli analiz, tepkiselliğin olmaması, bireysellik ve özgünlük açısından avantaja sahiptir (Balci, 2006; Şimşek ve Yıldırım, 2016). Literatür taraması kapsamında konu ile ilgili yapılmış lisansüstü tezler, makaleler, kitaplar vb. yayınlar kütüphaneler, ulusal tez merkezinden elde edilen eserler incelenmiştir.

Araştırma zaman olarak 1256-1924 yılları ile sınırlandırılmıştır. İncelenen eserlerin zaman aralığı bu yılları kapsamaktadır. 1855-57 yıllarından itibaren Türk milleti eleştirilmeye başlansa

bile 1883, 1896, 1897 ve 1924 yılına kadar övgü ile bahsedilen yazılar kaleme alınmıştır. Bu yazıların sahipleri çoğunlukla Osmanlı topraklarına bilgi toplamak için gelmiş Türk-İslam karşıtları olmasına rağmen müspet yazılar ortaya konulmuştur.

Verilerin Analizi

Gerçekleştirilen çalışmada doküman incelemesi tekniği ve literatür taraması sonucu elde edilen veriler betimsel analiz yöntemi ile yorumlanmıştır. Bu analiz yönteminde araştırmacı tarafından önceden belirlenen temalar çerçevesinde kavramlar özetlenir ve yorumlanır. Betimsel analiz yönteminde gözlem ve görüşleri özgün bir şekilde açıklamak amacıyla sıklıkla doğrudan alıntılara başvurulur. Betimsel analiz yöntemi; betimsel analiz için bir çerçeve oluşturma, tematik çerçeveye göre verilerin işlenmesi, bulguların tanımlanması ve bulguların yorumlanması olmak üzere dört aşamadan meydana gelir (Sözbilir, 2009; Şimşek ve Yıldırım, 2016). Bu kapsamda araştırma için Osmanlı'da değerler eğitiminin ne şekilde hayat bulduğuna dair bir çerçeve oluşturulmuş, daha sonra değerler kategorilere ayrılarak (Avrupa ve Asyalı seyyah, düşünür ve şairlerin bakış açısıyla Osmanlı-Türk İmajı, geçmişten günümüze milli ve manevi değerler, ahlaki değerler, toplumsal yaşama yönelik değerler ve doğal çevreye yönelik değerler olmak üzere 5 kategori) elde edilen veriler belirlenen kategorilere göre sınıflandırılmış, daha sonraki aşamada ise bulgular yorumlanmıştır.

BULGULAR

Bu bölümde incelenen dokümanlardan elde edilen veriler betimsel analiz yöntemi ile yorumlanarak sunulmuştur.

Avrupa ve Asyalı Seyyah, Düşünür ve Şairlerin Bakış Açısıyla Osmanlı-Türk İmajı

Bu bölümde Avrupalı seyyah ve düşünürlerin ve İranlı şairlerin gözünden Türk imajına yönelik tasnifler verilecektir.

IX. yüzyılda, El-Câhız isimli Arap yazarı Türk'ün feraset ve basiretini şu şekilde tasvir etmektedir: "Türk'e gelince, onun iki çift gözü vardır: Bir çifti önde, öteki de başının arkasındadır. O tek başına bütün bir cem'iyet demektir." (Sauvaget, 1946: 8).

Milâdın XI. yüzyılında I. Haçlı seferine bizzat katılmış anonim bir yazarın Lâtin dilinde kaleme aldığı "Gesta Franconin et alionun Hierosolinütanonim" adlı eserinde Türklerin şecaat (cesurluk) ve ferasetini (hızlı kavrama) şöyle izah etmiştir: "Türklerin yüksek zekâlarını ve cengâverlik kabiletleriyle cesurluklarını tasvire cür'et edecek dereceler de âlim ve hâkim olduğunu kim iddia edebilir?" (Brehier, 1924: 51).

XII. yüzyılda yaşayan Süryânî Mikâil (1905) adlı Antakya Ya'kubî patriki meşhur Vakaayi'nâmesinde Türklerin hayatlarını teşkilatlandırma konusunda oldukça akıllı ve mahir oldukları ifade etmektedir.

İran'ın ünlü şairlerinden Hâfız-ı Şîrâzî (1256: 9-10) bir gazelinde Türk ırkının fiziksel görünümünü (beyaz ten ve güzelliği) şu beyiti ile anlatmaktadır: "Şîrâz'ın o parlak güzeli bizim gönlümüzü hoşnut edecek olursa, biz de onun o kara benine Semerkandla Buhârâ'yı fedâ ederiz."

Fransız tercümanlarından Nicolas ise "Les Quatrarns de Kheyam" adlı eserinde Türk'ün güzelliğini "Türk kadın veyahut erkeği İranlıların nazarında güzellik timsâlidir." ifadeleri ile dile getirmiştir (Nicolas, 1876: 61).

Comeille Le Bruyn (1732, s.422) adlı seyyah seyahatnamesinde Türkleri şöyle anlatır: "Türkler genel itibarıyla boylu boslu ve güzel yapıları adamlardır. Hıristiyan Avrupa'nın tek bir şehrin de bile bütün Osmanlı imparatorluğundan daha çok sakat ve biçimsiz adama rastlanır. Türkler güçlü ve kuvvetli oldukları için uzun yaşarlar. Bunun nedeni sağlıklı ve iyi gıdalar kullanmalarında ve midelerini bozacak çiğernelere, kalbe ve beyine zarar veren yiyeceklerden

uzak durmalarında aranmalıdır. İşte bundan dolayı Türkler nadiren hasta olurlar. Bizlerin dâimâ tutulduğumuz taş, kum, damla vb. gibi hastalıklar onlarda hemen hiç görülmez.”

A. L. Castellan (1811), “Lettres sur la Grece, l'Hellespont et Constantinople” adlı eserinde Türklerin son derece nazik olduklarını, savaş halini andıran karışıklarda bile hakarete uğramadan veya küfür sözü işitmeden hedefe ulaştığını gördüğünde şaşkınlığını gizleyemediğini dile getirir.

“Şimdiye kadar gördüğüm iki ayaklı hayvanlar içinde elimle öldürdüğüm takdirde en az acıyacağım Türk ismindekidir” diyecek kadar Türk düşmanlığı ile tanınan İngiliz kadın seyyah Lady Craven 1789 yılında yayınladığı “Voyage de Milady Craven à Constantinople, par la Crimie” adlı eserinde: “Türklerin biz kadınlara karşı olan muameleleri bütün milletlere örnek olmalıdır.” (Craven, 1789: 201, 253) diyerek Türkleri model olarak göstermiştir.

Bir başka Türk düşmanı olan İngiliz Mac-Farlane (1829, s.81), Türk milletinden için “Bu milletin o kadar tatlı bir konuşma tarzı vardır ki bütün milletlere örnek olabilirler.” demektedir.

Fransız Brayer (1836: 293-295) ise “Avrupa'da nezâket çok defa kin ve garazla (amaç) hıyanet ve ihaneti örten bir perde olduğu halde, Türklerde bilakis milli yaratılışlarını oluşturan sarsılmaz hakkaaniyyet ve adaletle hayırhahlık ruhunun tabii bir neticesidir.” ifadelerini kullanmaktadır.

Bu açıklamalar ile Türklerin zekiliğinin yanı sıra güzelliği, nezaketi, adaleti, yardımseverliği, hoşgörüsü, tatlı dilliliği, cesareti ve mertliği gibi değerleri davranışları ile yaşattığı anlaşılmaktadır.

Geçmişten Günümüze Milli ve Manevi Değerler

Bu bölümde Türk milletinin ciddiyeti, ağırbaşlılığı, cesurluğu, mertliği gibi özelliklerinin yanı sıra Türkçe dilinin konuşulmasına verdikleri önem Avrupalı seyahatçilerin ifadeleri ile sunulmuştur.

Marsigli (1732: 42), Türk askerî teşkilâtı hakkında kaleme aldığı “L'etat militaire de l'Empire Ottoman, ses progres et sa decadence” adlı eserinde Türk'ün ciddiyeti şu ifadelerle anlatılır: “Güldükleri nâdir görülür; konuşmaları gayet ciddîdir; işlerinden bahsederken çok kısa söz söylerler ve kendilerine de az kelimeyle meram anlatılmasını isterler.”

Osmanlı teşkilâtı hakkında verdiği eserle ünlenen İsveç sefiri Mouradgea d'Ohsson eserinde Osmanlı Türklerinin hemen hepsinin davranışlarında ağırbaşlılığın görüldüğünü ifade eder (d'Ohsson, 1791: 356).

Fransız yazar Mathieu (1857: 51), Türk ağırbaşlılığını şöyle itirâf etmektedir: “İster kulübeden Divâna çıksın, ister Dîvândan inip zavalının biri hâline gelsin, hiç bir zaman sükûnetini kaybetmez.”

İngiliz yazarlardan Thornton (1812: 226) Türkleri şu şekilde anlatır: “Türkler ağırbaşlı ve düşüncelidirler. Sakin görünürler. Bütün eğlenceleri sükûnet içinde geçen şeylerdir; ahlaksızlığı ve gürültülü davranışları çılgınlık sayarlar; hayatlarının ciddî işler haricindeki her ânınıistirâhatle geçirirler; erken yatıp gün doğmadan kalkarlar.”

Ubicini (283-284) ise Türk çocuğunun sükûn ve vekarını şöyle anlatmaktadır: “Türk çocukları başka memleketlerdekilere benzemezler. Ne gürültü ederler, ne de ağlayıp dururlar. Şark(doğu)'da geçirdiğim üç seneye yakın zaman zarfında hiçbir Türk çocuğunun bağırp çağırıldığını işitmedim. Okula gittiklerini gördüğüm yavruların davranışları sakın, yürüyüşleri tıpkı yaşlı başlı Osmanlılar gibi ağırbaşlıydı.”

Castellan 1811 (s.69) yılında yayınladığı eserinde Türklerin Türkçe dilini konuşmaya verdikleri önemi şöyle izah eder: “Türkler Türkçeden başka bir dil kullandıkları takdirde ağırbaşlılık ve haysiyetlerini ihlâl etmiş olacaklarına inanırlar.” Castellan (1811: 237) Türklerin mertliği konusunda ise şu ifadeleri aktarır: “Türkler merdâne (mertçe, yiğitçe) davranışların hepsine

hayranlık gösterirler; hele soğukkanlılık ve hâzır-cevaplıkla benzer bir cesaret ve hattâ cür'et gösterenlere karşı ellerinden gelen iyilikte kusur etmezler.”

Durdent (1818: 468), Türkün dünyayı yıldırın şecaat ve cesaretini şöyle anlatmaktadır: “Hıristiyanlar kendilerinden daha muntazam olmadıkça muharebelerde genellikle onlardan daha üstün olan Türkler hiç kimsenin şüphe edemeyeceği cesaretlerini dâima göstermişler ve göstermektedirler.”

Thevenot (1665: 111-112) Türkler hakkında şu çıkarımlarda bulunmuştur: “Hıristiyanlık âleminde birçok kimseler Türklerin şeytani mahlûklar, barbarlar ve dinsiz insanlar olduğunu zannederlerse de, kendilerini görmüş ve görüşmüş olanlar büsbütün başka bir düşünceye sahiptirler; zira Türklerin iyi adam oldukları ve kendisine yapılmasını istediğini muamele ne ise başkalarına karşı da aynen öyle davranılmasını gerektiren düşünceye uyarak hareket ederler. Hakiki Türkler namuslu adamlardır ve kendileri gibi namuslu insanlar ister Müslüman olsun, ister Hıristiyan olsun ve isterse Yahudi olsun, herhalde hürmet (saygı) ve takdir ederler. Bir Türk kadar bir Hıristiyan da aldatmak ve dolandırmanın doğru olmadığına inanırlar. Türkler arasında intihâr ve murabaha (sahibinin bir malı özgürce satın alıp üzerine kâr koyarak müşterisine sattığı İslami bir finansman modeli) büyük bir günah sayıldığı için o gibi günahkârlar pek nâdirdir. Çok dindar ve gayet şefkatli ve insâniyetlidirler. Türkler çok hürmet besledikleri pâdişâhlarına sâdıktırlar, gözleri kapalı olarak itaat ederler; pâdişâhına ihanet edip Hıristiyanlarla el-birliği eden hiçbir Türk'e rastlanılmaz. Birbirleriyle vuruşup dövüşme bilmezler ve şehirlerde kılıç taşımazlar; hattâ askerleri bile hançer taşımaktan sakınırlar. Türk memleketlerinde düello meçhuldür: Bunun sebebi de Hazret-i Muhammed'in iki büyük ayrılık konusu olan içki ile kumarı yasaklayan siyasetidir; onun için temiz ahlâklı Türkler hiç şarap içmezler; gerek içki içenler, gerek afyon ve esrarla kendinden geçenler itibar görmezler.” Loir'de (1654:193-194) “Hiç şüphesiz ki, ahlâk bakımından Türk siyasetiyle medeni hayatı bütün cihana örnek olabilecek vaziyettir.” diyerek Türkleri bir kez daha dünyaya örnek göstermiştir.

Türklerin ciddi duruş sergilemekle beraber soğukkanlı ve hazır-cevap bir millet oluşu, az ve öz konuştukları, ağırbaşlılıkları, sakin ve sabırlı oluşları, yiğitlikleri, cesur ve yardımsever oluşları her türlü ahlaksızlıktan **uzan** duruşları, kendilerine yapılmasını istemedikleri davranışları hangi millet ve dinden olursa olsun başkalarına karşıda yapmayışları, şefkatli ve dürüst insan oluşları, bağlılık duygularının güçlü oluşu, ahlaki içselleştirmiş ve bu konuda tüm dünyaya örnek bir millet oldukları dile getirilmiştir. Aynı zamanda Türklerin intihar eyleminden ve haksız yollarla kazanılan işlerden uzak duruşları, birbirleriyle kavga etmenin ne olduğunu bilmedikleri ifade edilmiştir.

Fransız Baptistin Poujoulat (1853: 492) Davudpaşa'da tâlim gören yeni ordu askerlerinden şu şekilde bahsetmektedir: “Bunlarda kuvvetin, zabt-u-rabtın ve tâlim ile terbiyenin bütün görünümü mevcuttur: Muhteşem silâhları güneşin altında parlayıp duruyor. Ne Müslüman ne Hıristiyan sayılmalarına imkân olmayan birtakım insanların icâd ediliverdiği İstanbul mektepleri de büyük masraflarla işleyip gidiyor.”

Henri Mathieu (1857: 49) ise eski ve yeni Türklerle ilgili yaptığı **karşılaşmada** şu ifadeleri kullanmıştır: “Şanlar ve savaşlar sarhoşu olan, yeryüzünde yalnız bir tek devlet mevcut olabileceğine ve o devletin de İslâm devleti olacağına imân ettiği için dünyayı fethetme koştan girişimci ve faal ırka artık hiçbir yerde rastlanılmaz. Bugünkü Türkün bütün düşüncesi, çubuğunun kendisine verdiği hülyalardan ibarettir; hareketsiz yaşamaktan başka hiçbir arzusu yoktur. Faaliyet alanı o kadar daralmıştır ki, insan onu görünce adetâ yürümek için yaratılmamış zanneder. Bağdaş kurarak geçirmekte olduğu nebatî (bitkisel) hayat bütün organlarının biçimini bozup ağırlaştırmıştır; eski Türklerin muhteşem hâli artık ancak efsânelerde görülebilir.”

İtalyan asıllı Edmondo de Amicis (1883: 425-426) eski ve yeni nesil Türkler arasında şu şekilde bir kıyaslama yapmaktadır: “Şu noktada hemen bütün dünya müttefikdir: Yeni Türk, eski Türkün değerinde değildir. Bizim kumaşlarımızı, her türlü refah sebeplerimizi, ayıplarımızla kötülüklerimizi, manasızlıklarımızı benimsemiştir; fakat hislerimizle fikirlerimizi henüz kabul etmiş olmadıkları için, bu yarım-yamalak biçim değiştirme esnasında eski Osmanlı-Türk

yaratılışının bütün iyi taraflarını kaybetmiştir. Eski Türkün Garp (Batı) medeniyeti ürünü olarak şimdilik gördüğü şeyler tembel, kabiliyetsiz, imansız, para düşkünü, Frenk taklitçisi, her türlü millî geleneğin düşmanı ve uşak ruhlu sürü sürü me'murlardan ve atalarının pabuçları olamayacak küstah, hayâsız, ahlâksız ve değersiz bir gençlikten ibarettir. Eski Türkün nazarında medenîleşmek demek, onlar gibi giyinip onlar gibi yaşamak demektir; işte bundan dolayı onun nazarında Frenkler gibi düşünmek, davranmak ve yaşamak demek, yalnız kendi Müslüman vicdanının değil, her namuslu insan vicdanının lanetleyeceği bütün hareketlerle âdetleri hoş görmek demektir. Bu vaziyete göre eski Türk, (Medenîler) denilen yeni Türkleri herhangi bir salâh (doğru) ve felah yolunda diğer Müslümanlardan daha ileri gitmiş bir İslâm zümresi değil, aksine doğru yoldan sapmış, âdetâ dininden dönmüş ve milletine ihanet etmiş demektir; yeniliklerden çekinmekte ve olumsuz sonuçlarına her gün şahit olduğu taraftan geldikleri için var kuvvetiyle red ve defetmektedir. Avrupa'nın her ıslahat hareketi onun nazarında kendi yaratılışı ve menfaatlerine karşı bir tecâvüz demektir. Hükümet inkılâpçı, millet muhafazakârdır; yeni fikir tohumları sert ve düz bir toprağa düşüp kuraklıktan mahvoluyor; devleti idare eden el kılıcı sıkıp sallıyor, fakat namli kabzanın içine giriyor. İşte bundan dolayı elli senedir tecrübe edilen ıslâhat hareketi henüz milletin cildine şöyle bir temastan ileri gidememiştir. İsimler değiştirilmiş, fakat müsemâmalar olduğu gibi kalmıştır.”

Türklerin talim (öğretim) ve terbiye (eğitim) güçlü ve kuvvetli yapıda oluşları ifade edilmiştir. Ancak yeryüzünde tek bir devlet olabileceğine ve bunun İslam Devleti olacağına inanan Türklerle 1857'den sonra artık rastlanılmadığı, şimdiki Türklerin hareketsiz yaşamak dışında bir amaçlarının olmadığı belirtilmiştir. 1883 yılına gelindiğinde ise yeni kuşağın eski Türklerin değerinde olmadığı, Osmanlı vatandaşının iyi özelliklerini kaybettiği, Avrupa'nın olumsuz yanlarını benimsediği fakat fikirlerini henüz kabul etmiş olmadıklarından yarım-yamalak bir değişim yaşadıkları, Batı medeniyetinin ürünü olan şimdiki Türklerin tembel, kabiliyetsiz, imansız, para düşkünü, Frenk taklitçisi, her türlü millî geleneğin düşmanı, hayâsız, ahlâksız ve değersiz bir gençlikten ibaret olduğunu ifade edilmiştir.

İncelenen eserlerin tarihi kronolojisi ele alındığında 1256 yılından itibaren 1595, 1654, 1665, 1680, 1727, 1732, 1740, 1747, 1785, 1789, 1791, 1811, 1812, 1818, 1829, 1836 yılları boyunca övgüyle bahsedilen ve örnek olarak gösterilen bir millet 1855-57 yıllarından itibaren eleştirilmeye başlansa bile 1883, 1896, 1897 ve 1924 yılına kadar övgü ile anılmaya devam etmiştir.

Ahlaki Değerler

Türkler geçmişten bugüne savaşta ve barışta doğruluk, dürüstlük, yardımseverlik, fedakârlık değerleri ile tanınmıştır. Bu bölümde Avrupa ve Asyalı düşünürlerin bakış açısı ile Türk milletinin ahlaki karakterini yansıtan betimlemelere yer verilmiştir.

Ele alınan zaman aralığında incelenen eserlerdeki karşılaştırmalar sonucunda dünya genelinde Türk milletinin hilekârlık, soygunculuk, zina gibi yüz kızartıcı eylemlerde bulunmadıkları yönünde görüş birliği vardır. Buna örnek olarak Süryânî Mîkâîl'in (1905) “Türklerin meziyyetleri vardır. Hilekârlıkla sahtekârlık bilmezler ve doğruluktan ayrılmazlar. Karı-koca ihanetinden çekinirler, onun için Türkler arasında zinâ ender bir şeydir.” sözleri gösterilebilir.

XVIII. yüzyıl İsveç İstanbul sefiri M. d'Ohsson Osmanlı devlet ve toplum teşkilâtı hakkında 1791 (s.261) yılında kaleme aldığı “Tableau general de l'Empire Othoman” adlı eserinde, Müslüman Türk düşüncesinde doğruluğu şu şekilde tarif eder: “Nâmuskârlık, dürüstlük ve doğruluk bir Müslümanın tek mil (tamamlanmış) efâl (fiilleri) ve davranışını ruhu olmak lâzım gelir. Müslüman meşru yollar hâricinde hiçbir kazanç elde etmemekle yükümlüdür. Haksız kazanılmış bir maldan faydalanmaya kalkışmak Allâhın nazarında o kadar canice ve nefret edilen bir harekettir ki, insafsız ve uygunsuz şekilde geçimini sağlayan bir kimseden hediye bile kabul edilmesi makbul değildir.”

Yusuf Has Hacip meşhur Kutadgu Bilig (Mutluluk veren bilgi) adlı eserinde doğruluğu şu şekilde tanımlamıştır. “Bak kimin düşündüğü ile söylediği bir olursa doğru insan odur.” (Yusuf Has Hacib, Akt: Arat, 1959: 53).

Fransız şâiri Lamartine 1896-1897 (s.247) yıllarında Türkiye seyahatinin sonunda İstanbul'dan ayrılırken Eyüp'de yaşadığı hadiseyi şu şekilde anlatır: “Yola çıkışımızı seyretmek için halk etrafımıza toplandı; fakat hiç bir hakarete uğramadığımız gibi eşyamızdan da hiç bir şey kaybetmedik. Türkiye'de doğruluk bir sokak fazileti hâline gelmiştir. Kahvenin önündeki ağaçların altında oturan Türklerle gelip geçen çocuklar atlarımızla arabalarımıza eşyalarımızı yüklerken bize yardım ettiler; yere düşen öte-berimizle unuttuğumuz şeyleri toplayıp kendi elleriyle bize getirdiler.”

İlk olarak Avusturya hizmetinde bulunduktan sonra III. Ahmed Dönemi'nde Osmanlı hizmetine giren Fransız generallerinden Comte de Bonneval, 1740 (s.215) yılında Türkler, Rumlar ve Frenkler arasında şu şekilde bir karşılaştırma yapmıştır: “Haksızlık, tefecilik, tekelcilik ve hırsızlık gibi suçlar Türkler arasında adetâ meçhul cinayetlerdir: Kısacası ister vicdanî bir sorumluluktan, ister ceza korkusundan **kaynaklanası**, o kadar dürüstlük gösterirler ki, insan çok defa Türklerin doğruluklarına hayran kalır.”

Fransız Loir (1654:189) Türklerin tatlı dilliliği ve kötü sözler sarf etmediklerini şu cümleler ile anlatmaktadır: “Öfke ile intikam hissini mahsulü, olduğu kadar kumarbazlığın da tabîi bir sonucu olan küfürbazlık Hıristiyan memleketlerinde müdhiş surette ve tamamiyle kâfirce sarf edilip durduğu halde, Türkiye'nin ne sokaklarında duyulabilir ne de evlerinde işitilir. Bu hâlin bizim yüzlerimizi kızartacak ve bizi hayretler içinde bırakacak tarafı da şudur ki, Türklerin yalnız ağızlarında değil, dillerinde de küfür kelimeleri yoktur: Onlar yalnız (Vallahi) diye Allâha sitem ederler.”

Brayer 1836 (s.198-199) yılında Türkler hakkında şu gerçekleri aktarmaktadır: “Müslüman Türkler arasında kibir ve gurur adetâ meçhuldür; Kur'ânın en şiddetle yasakladığı konulardan biri de budur. Hakiki, hâkim mütevazı' olur. Hemcinslerine karşı dâima alçakgönüllü olur. İşte bundan dolayı Müslüman-Türkün yürüyüşünde ağırbaşlılık ve ihtişam olmakla beraber kibir ve azamet yoktur. Dâima yavaş sesle konuşur; el ve kol hareketlerinde hiçbir zaman hükmedici bir tavır görülmez; davranışlarında tatlılık ve kolaylık vardır.”

Comte de Bonneval (1740: 24) Türklerin sözlerinde durma konusuna ne denli özen gösterdiğini şöyle anlatır: “Türkler vaatlerine dindârâne bir sadâkat gösterirler.” Mouradgea d'Ohsson (1791: 467-469) ise “Müslüman Türkler yeminleriyle sözlerine son derece sâdıktırlar.” demektedir.

Fransız yazar Guer (1746: 374), Türklerin aile ilişkilerini şu şekilde aktarır: “Analarıyla babalarına karşı besledikleri hürmet takdire şayandır. İstanbul'da tabiatın yüzünü kızartacak derecede çığırından çıkmış evlâtlar az görülür: Türkler arasında bir aile reisinin çocukları üzerindeki nüfuz ve i'tibârı, ilk resullerin evlâtları üzerinde buldukları hâkimiyetin aynısıdır.” Bu konuda İngiltere İstanbul sefiri Sir James Porter (1769: 58) “Türklerde baba sevgisi çok kuvvetlidir; onun için itaat çocuklarda sonsuz **bir ve** boyun eğme ile beraber evlâtlık vazifesiyle alâkadar olabilecek her şeye karşı sarsılmaz bir mecburiyet görülür: Bu terbiye tarzının neticesi olarak Türklerde büyüklere karşı son derece saygı ve yaşları ilerledikçe ihtiyarlara karşı büyük bir hürmet gösterilmektedir.” şeklinde düşüncelerini nakleder.

Türk milletinin benimsemiş olduğu ahlaki değerlerin genel yorumunu Guer (1746: 352-353) şu şekilde anlatmaktadır: “Hakiki Türklerin huyları genellikle iyidir: Fazileti severler, fenalıktan nefret ederler, dinlerinin esaslarına uyma konusunda kusur etmezler. Kendi usullerince ibâdet ederler, oruç tutarlar, hemcinslerini severler ve icâbında yardımlarına koşarlar, haksız kazançlarla murabaha (bir malın üstüne kâr koyarak satma) ve karaborsacılıktan tiksiniyorlar. Kibir ve azamet, İblîs'in güzelliğiyle parlaklığını çirkinlik ve karanlıkla kaplayarak gökyüzünden atılmasına sebep olmuş gösterilir. Cimrilik, cimrinin kasalarını doldurur ama ruhundaki Tanrı vergilerini boşaltır ve servetinin içinde fakir kalmasına sebep olur. Hiddet insanın ruhunda rüzgârların denizde kopardığı fırtınaları şahlandırır; aklın boğulmasına sebep olur; iftiraya,

hakarete, cinayete kapı açar; insana kendini de, Allâh'ını da unutturur. Oburluk ilk insanın felâketine sebep olmuştur. Haset kül içinde bir ateştir. Tembellik bizi yalnız beşerî sorumluluklarımızdan alıkoymakla kalmayıp dinî görevlerimizle dünyevî vazifelerimizi de ihmal ettirir. “Eğer cehennem yedi kapısının kapanmasını istersen, vücudunun yedi uzviyle günah işlemekten sakın!” derler. İnsanın hemcinslerine karşı vazifeleri ve hattâ o vesileyle muâşeret âdabı hakkında da birçok güzel ahlâk kaaideleri vardır. Nihayet talebenin hocalarına karşı hürmet ve her hususta itaat etmeleri, redde kalkışmamaları ve hattâ öğretmenlerinin huzurunda pek yüksek sesle konuşmamaları da ahlâk esaslarındandır.”

Türklerin ahlaki değer yargıları açısından doğru, dürüst, namuslu, güvenilir, yardımsever, adil, tatlı dilli, alçakgönüllü, çalışkan, hoşgörülü, mütevâzi, ağırbaşlı, sade, sakin, sadık, saygılı, aile bağları güçlü, sevgi dolu, itaatkâr, ahlaklı ve cömert bir millet olduğu anlaşılmaktadır.

Türklerde, öfke, kibir, ihtişam, haset, gurur ve intikam duygusu bulunmamakla beraber küfürbazlık, oburluk, tembellik, cimrilik, sahtekârlık, hilekârlık, kumarbazlık, tefecilik, tekellilik nedir bilmedikleri zinadan uzak durdukları ifade edilmiştir.

Toplumsal Yaşama Yönelik Değerler

Bir toplumun bir arada huzurlu bir şekilde yaşamasını temin eden en önemli etken toplumdaki bireylerin birbirlerine ve devlete karşı duydukları güvendir. Güvenin var olması da insanların ve devletin bir takım hak ve sorumlulukları dikkate alması ile sağlanır. En temel hak olan yaşam hakkının yanında eğitim, sağlık, ulaşım, güvenlik ihtiyaçlarının karşılanması gerekir. Bu bölümde Osmanlı Devleti'nde bu ihtiyaçların ne düzeyde karşılandığı Avrupalılar gözüyle aktarılacaktır.

Fransız seyyahı Loir (1654:188), 1639–1641 yılları arasında yazmış olduğu mektuplarda: “Bu memlekette hemen hiçbir cinayet vak'ası duyulmaz.” ifadelerini kullanmıştır. Diğer bir Fransız seyyahı Grelot (1680: 236) ise 1680 yılında yazdığı “Relationnouvelle d'un voyage de Constantinople” adlı eserinde: “Vaktiyle Romalıların yaptığı gibi halkın hamama gidebileceğini ilân eden çan sesini beklemeye artık lüzum yoktur; Türk hamamları sabahın saat dördünden itibaren açılır ve ancak akşam sekize doğru kapanır; bütün bu zaman zarfında hamamda hiç bir zaman hiç bir gürültü ve kavga olmaz, hiç kimsenin elbisesi yahut kesesi çalınmaz ve (Lâtin şâiri) Ovide'in elbiselerini muhafaza için kapıda beklemesini istediği bekçiye de gerek olmaz.” diyerek sağlıklı bir yaşam için gerekli olan temizlik ihtiyacının karşılanmasının ne kadar kolay olduğunun ve hırsızlık vb. suçların işlenmediğini dile getirmiştir. Grelot (1680: 232) “Dünyanın bütün milletleri içinde temizliğe İslâm câmiasında ki Osmanlı Türkleriyle İranlılar kadar uyan tek bir millet yoktur.” ifadelerini kullanmıştır. Ayrıca bu konuda Amicis (1883: 420) adlı bir İtalyan: “Yüzler, eller, ayaklar, tertemiz; yamalı kıyafet pek az ve hele kirlisi hemen hiç yok; bütün toplumsal sınıflar arasında genel ve karşılıklı bir saygı manzarası göze çarpıyor.” diyerek Türklerin sağlık konusuna ve hijyene verdiğini öneme dikkat çekmiştir. Loir (1654: 150) de bu konuda “Bütün Türkler çok temizdir.” demiştir.

18. yüzyılda İngiltere'nin İstanbul sefirliğinde bulunan Türk ve İslâm düşmanı olan Sir James Porter 1769'da (s.51-53) yayınlanan eserinde: “Türkiye'de yol-kesme olaylarıyla, ev soygunculukları ve hattâ dolandırıcılık ve yankesicilik vak'aları adetâ meçhul gibidir. Harp (Savaş) hâlinde olsun, sulh (Barış) hâlinde olsun, yollar da evler kadar emindir; bilhassa ana-yolları tâkib ederek bütün imparatorluk arazisini en mutlak bir emniyet içinde baştan başa kat'etmek her zaman mümkündür; dâimi bir seyr-ü-seferle yolcu sayısının çokluğuna rağmen vukuatın azlığına hayret' etmemek mümkün değildir; birçok yıllar içinde ancak bir tek vak'aya tesadüf edilebilir. Bununla beraber, aşağı tabakalara mensub olan Türklerin ceza korkusundan daha yüksek bir sebepten dolayı suç işlemekten çekinmekte olmaları lâzım gelir.” ifadelerini kullanmıştır. Türk düşmanlığı ile tanınan isimlerin bile Türk milleti hakkında bu şekilde açıklamalar yapmış olması oldukça dikkat çekicidir.

Şiddetli bir Türk ve İslâm düşmanı olan avukat Guer ise 1747 (s.188) yılında yayınlamış olduğu “Moeurs et usages des Turcs” adlı eserinde: “Gerek İstanbul'da, gerek Osmanlı

imparatorluğunun bütün şehirlerinde hüküm süren emniyet ve âsâyiş, hiç bir tereddüde imkân bırakmayacak surette ispat etmektedir ki, Türkler hiç bir zaman görülmemiş bir derecede medenîdirler ve o kadar uzun zaman haklı olarak (!) itham edilmelerine sebep olan barbarlıkla artık hemen hiç bir alâkaları kalmamıştır.” Türklerin ne kadar medeni bir millet olduğunu huzuru sağlayacak olan güvenliğe ne denli önem verdiklerini ifade etmektedir.

Fransız doktoru Brayer (1836: 196-197) İstanbul'da uzun bir süre kaldıktan sonra Türkler hakkında şu tetkiklerde bulunmuştur: “Düello ve intiharın ne olduğu meçhuldür. Avrupa'nın bâzı payitahtlarında çok büyük polis kuvvetleri bulunduğu halde cinayetleri önleyip canileri yakalamaya gücü yetmemesine rağmen, İstanbul'da polisin hemen hiçbir işi yok gibidir. Yankesicilik, dolandırıcılık, anahtar uydurma, kırıcılıkla çalma, pencereden girme vb. suretlerle yapılan hırsızlıklara gelince, işte o gibi vak'alar son derece nâdirdir.”

Henri Mathieu (1857: 87) ise Osmanlı'da hırsızlık vakalarının olmamasının nedenini şu şekilde açıklamaktadır: “Vaktiyle Şark'da bir âdet hükmünü alacak derecelerde tabiîleşmiş olan hırsızlık Kur'ânın reddettiği ve kınadığı bir cinayettir. Türkler arasında kapı kırmak suretiyle yayılan hırsızlıkların ikide bir tekerrürüne mâni' olan sebeplerden biri de ihtişam hastası olmamasıdır, insan tabiati fenalığı fenalık için değil, iyi bir şey sağlamak için yapar; Türkiye'de ise iyi şey basit şeydir ve o basit şey de dünyanın her yerinden daha ucuzdur.”

Loir (1654: 191) Türklerin yardımlaşma ve dayanışma değerlerine sahip çıkışını ve çalışkan bir millet oluşunu şu cümlelerle ifade etmektedir: “Türkiye'de dilenci nâdir görülür: Fransa'da herkesi bunaltan tembel dilencilerin orada kimseyi rahatsız etmesine imkân yoktur.”

Fransız seyyah Motraye (1727: 263) ise “Türkiye ile Tataristan'da (Kırım'da) dilencinin veyahut dilencililiği meslek edinmiş fukaranın ne olduğu bile malûm değildir.” demektedir.

Comte de Bonneval (1740: 212): “İstanbul şehriyle civarında yaklaşık iki milyon nüfus olmak itibarıyla Avrupa'nın en büyük şehirlerinden sayılması lâzım gelir. İşte bu nüfus yoğunluğuna rağmen tek bir dilenciye bile tesadüf edilmez.” ifadelerini kullanmaktadır. Guer'de bahsedilen Avrupalı seyyah ve düşünürlerin yorumlarını şu ifadelerle doğrulamaktadır: “İstanbul'da hiçbir dilenci yoktur.”

Thevenot, Türklerin riâyet ettikleri İslâmın beş şartının dördüncüsü zekât olduğunu ve Türklerin bu şartın ifâsında kusur etmediklerini, hayırsever olduklarını, din ve mezhep tefrik etmeksizin ister Müslüman, ister Hıristiyan, ister Yahudi olsun, bütün muhtaçlara yardım ettiklerini; onun için Türkler arasında fukaraya pek az rastlandığını ifade eder (Thevenot, 1665: 95-97).

1588 yılında Şark seyahatine çıkmış bir Fransız asilzadesi Türkler hakkında şu anekdotları aktarır: “Bu hana tıpkı Türkler gibi Hıristiyanlar da kabul edilip üç gün süresinde yeme-içme ve barınma masrafları karşılanır: Çünkü Türk hayır kurumları din farkına bakılmaksızın bütün insanlara kapsayıcıdır.” (Villamont, 1595: 227).

Castellan (1811: 226) seyahatnamesinde Türklerin toplumsal ilişkilerde davranışları hakkında şu bilgiler vermektedir: “Türkler başkalarının kadınlarına azami derecede hürmet ederler ve gezinti yerlerinde, rastladıklarında kadınlara gözlerini dikip bakmayı haram sayarlar. Hatice-Sultan'ın mimarlığında bulunan (M. Melling) sultanın saraylılarıyla hiç çekinmeden konuşabilir ve yüzleri açık görebilirdi; halbu ki diğer Türk memurları onlarla görüşürken ya gözlerini önlerine eğerler veyahut başlarını çevirirlerdi. Kendisine kılavuzluk eden saray kethüdası ise başını aksi tarafa çevirir ve kendisine dünyaları verseniz öte tarafa bakmazdı: Cenâb-ı Hak bize el malına göz dikmememizi emrediyor! derdi.”

İngiliz yazarlardan Thornton (1812: 309) Türklerin diğer toplumlara davranışını şu şekilde ifade eder: “Türkler, Gâvurlarla münâsebetlerinde hükmedici arzularından sıyrılarak muhâtaplarına karşı kendi dindaşlarına gösterdikleri hoşgörülü olmaya özen gösterirler.”

Guer (1747: 217-221), Türkler hakkında şu izâhâtı verir: “Kendine nasıl muamele edilmesini istiyorsan, başkasına da işte öyle muamele et!”

Baron de Tott (1785: 251) Türkler hakkında şu gerçekleri nakleder: “İtirâf etmeliyiz ki, köleleriyle cariyelerine kötü davranan yalnız Avrupalılardır: Her halde bunun sebebi, Şarklıların köle ve câriye satın almak için para biriktirmelerine karşılık, bizim para biriktirmek için onları satın almamızdan ibaret olsa gerektir.” Mouradega d'Ohsson ise bu konuda şu yorumu yapar: “Dünyada esirlere, kölelerle, cariyelere ve hattâ kürek mahkûmlarına Müslüman Türklerden daha iyi bakan ve daha iyi muamele eden hiçbir millet yoktur.”

XVII. yüzyılda yaşayan Fransız seyyahı Loir (1654: 166) Türkler hakkında şu ifadeleri nakleder: “Türlere gelince, size şunu söyleyebilirim ki, onları bâzı kimselerin düşündükleri gibi kaba ve vahşî zannetmemelidir; eğer örf ve âdet sahasında hakkaaniyyet nezâketen daha mühimse, her halde Türkler de bizim kadar iyi adamlardır. Yaradılıştan iyidirler; bu hâllerini iklimin etkisinden kaynaklandığı düşünülmemelidir; çünkü Rumlar da aynı memlekette dünyaya geldikleri hâlde mizâc itibarıyla Türklerden o kadar farklıdır ki, atalarının ancak fena huylarına, yâni **hilekârlıklarına, hainliklerine** ve bencilliklerini miras almışlardır. Türkler son derece samimî ve mütevâzî insanlardır. Türklerin en bariz vasıfları sadelik ve gönül temizliği ile misli görülmemiş bir açıkyürekliliktir.”

İtalyan Amicis (1883: 428) Türk milleti hakkında şu çıkarımda bulunur: “Türkün şefkat ve insâniyyet hissini inkâra imkân yoktur. Türk ırkının ruh asaletini gösteren diğer hisler, yâni en küçük iyiliklere karşı besledikleri minnet ve şükran duygusu, ölmüşlere karşı duyulan taziye geleneği, büyük bir nezâketle yapılan misâfirperverlik âdeti ve hayvanlara hürmet alışkanlıkları gibi faziletlerin de inkârı mümkün değildir. Türkün bütün toplumsal sınıfları birbirine eşit tutan anlayışı da her türlü övgüye lâyık bir histir. **Akil** ve basiretle dolu sayısız atasözlerini ortaya çıkaran gelenekleri inkâra imkân yoktur.”

Toplumsal yaşamın bir parçası olan eski Türk hayrat eserlerinin başlıcaları; hastahâneler, tımarhâneler, câmiler, medreseler, mektepler, hanlar, kervansaraylar, bentler, çeşmeler, sebiller, sarnıçlar, kuyular, köprüler, yollar, kaldırımlar ve imârethânelerdir. Hanlarla kervansaraylarda yolcular üç gün parasız iskân edilir. Şehirlerdeki imarethanelerde ihtiyâcı olanlara her öğün yemek verilir. Hastahanelerde hastaların mâneviyyâtını kuvvetlendirmek için musiki fasılları düzenlenir. Borç yüzünden hapsedilmiş olanların kurtarılması en mühim hayır kabul edildiği için, hapishanelere gidilip bu insanların borçları ödenir. İhtiyaçlarının ifâde etmekten sıkılıp utanan muhtaçların kim oldukları hiç belli edilmeden kendilerine gizlice yardım edilir. İslâmın sadaka ve zekât esaslarına tamamiyle ve hattâ fazlasıyla riâyet edildiği için eski Türkiye'de dilenci yoktur. Muhtelif münasebetlerle köle ve câriye âzâd edilmesi bir gelenek hâlini almıştır. Hem dinî, hem dünyevî ilimlerin öğretildiği medreselerde öğrencilerin yeme-içme ve barınma masrafları karşılanır. Yangınlarda yanan evlerin sahipleri mâlî kudretten mahrum oldukları takdirde, bu evler hayrat sahipleriyle müesseseleri tarafından bedelsiz olarak inşâ ettirilir. Ölülerin borçları hayrat ve hasenat erbabı tarafından ödenir. Köy kulübelerine varıncaya kadar bütün Türk evlerinde sofralar herkese açıktır. Hattâ köylüler yol boylarına inerek misâfir edecek yolcu ararlar ve ayran dağıtırlar (Danişmend, 1982).

Bu bölümde Türklerin temiz oldukları, kılık kıyafet konusuna özen gösterdikleri ifade edilmiş ve bu memlekette cinayet, intihar, hırsızlık, dolandırıcılık, kavga vakalarına ve dilenciye rastlanılmadığı, emniyet ve güvenliğin her zaman mevcut olduğu aynı zamanda son derece medeni ve hayırsever bir toplum olduğu özellikle de kadınlara karşı son derece saygılı oldukları ve her insana (kendinden alt konumda olan insanlara: kölelere dahi) karşı hoşgörülü davrandıkları, yaratılıştan iyi, samimi, merhametli ve mütevâzî bir millet oldukları ifade edilmiştir. Türk milletinin en belirgin özelliklerinin sadelik, gönül temizliği ve açık yüreklilik olduğu vurgulanmıştır.

Doğal Çevre Yaşamına Ait Değerler

Bu bölümde özellikle Türk milletinin doğal çevreye ve hayvanlara karşı şefkat ve merhametinin resmedildiği örnekler verilecektir.

Du Loir seyahatnamesinde, Osmanlı Devleti'nin bazı şehirlerinde kediler için yapılmış binalar bulunduğunu, gıdaları için vakıflar kurulduğunu, atları ağır yüklerinden kurtarmak amacıyla gösterdikleri insâniyeti ve Türk Adliyesinin hayvanlara gereğinden fazla yük taşıyanlara karşı o yükleri kendi sırtlarında taşıma cezâsı verdiklerini ve bu durumu kınadığını belirtir. Büyük filozoflardan birinin bir balıkçı ağındaki balıkların hepsini satın aldıktan hemen sonra denize dökmesini ve kafesteki kuşları âzâd etmelerinin yanı sıra kuşların öldürülmelerini mâni olduklarını, pek çok kibar adamların büyük meydanlarda ciğer ve kebab satan dükkânlardan kediler için et alıp tam hayvanların yiyecek istedikleri saatte kendi elleriyle dağıtmalarını ve asil ailelerin hayvanların hizmetinde bulunması için uşaklar tuttuğunu tamamıyla gülünç bulduğunu söyler. Bununla beraber, bâzılarının bütün hayvanlara karşı besledikleri şefkat hissine kapılmaktan kendilerini alamadıkları için, yavruları olan köpekleri barındırmak üzere sokaklarda kulübeler yaptıklarını ve gıdalarının karşılanmasına özen gösterdikleri, bu davranışlarla Türklerin en iyi kalplilerinin, kendilerine cennet kapılarını açacak birçok sevaplar kazandıklarını zannettiklerini ifade etmektedir (Loir, 1654). Her ne kadar eleştiri amaçlı kaleme alınan bir eser olmasına karşın bu ifadeler Türklerin her canlıya karşı üstün bir merhamet ve şefkat beslediğini göstermektedir.

Pere Jehannot adlı bir rahib 1732 yılında kaleme aldığı "Voyage de Constantinople pour le rachat des captifs" adlı eserinde Türklerin sevdiği ağaçların kurumasına engel olmak amacıyla sulanıp bakılmalarını sağlamak için vakıflar kurduklarını ve bunu sevap olarak gördüklerini ifade etmiştir (Jehannot, 1732: 316-317).

Marsigli (1732: 35) ise Türklerin avdan hoşlanmadıklarını şu cümleler izah eder: "Türkler uçan kuşa ateş etmesini hiç bilmezler; onun için imparatorun kendilerinden zapt ettiği Memleketlerde birçok av kuşları bulunmuştur."

Guer (1747: 217-221), Türkler hakkında şu izâhâtı verir: "Kasaplar her gün belli miktarda kedi ve köpek beslemekle görevlendirilir. Şam'da hastalanan kedilerle köpeklerin tedavisine mahsus bir hastahane vardır."

Grelot (1680. 275) Türklerin yardımseverliği ve şefkati konusunda şu düşüncelerini dile getirir: "Timarhane denilen hastahânelerle her gün fukaraya ekmek, çorba vb. dağıtan kurumlar vardır; Müslüman Türklerin bu sadakalarından insanlar gibi köpekler de yararlanır; Türkler bu hayvanlara karşı şefkat beslemekle beraber asla evlerine sokmazlar; hep sokaklarda yaşattıkları için, evlerinin yanında onlar için küçük kulübelerle barakacıklar yaparlar."

Castellan (1811: 227) Türk iyiliğini şöyle ifade eder: "Türkler ihtiyarlarla çocuklara hürmet ve riâyet gösterirler ve hatta iyiliklerini hayvanlara bile gösterirler."

Bonneval (1740: 214) ise Türklerin kedi, köpek vb. gibi sahipsiz hayvanlar için vakıflar inşa ettiklerini, kasapların her gün bu hayvanları beslemekle yükümlü olduklarını doğrulamaktadır. Ayrıca çoğu insanın yolculuk esnasında yolcular ile hayvanların barındırması amacıyla kervansaraylar ve menbâ sularından çeşmeler yaptırdıklarını ifade etmiştir.

Thevenot (1665: 95-97) Türklerin şefkatlerinin hayvanlara karşı olduğunu, pazar kurulan günlerde birçok insanın kuş satın aldıktan sonra onları âzâd ettiklerini, bundan dolayı herhangi bir hayvana işkence edilmesine tahammül edemediklerini, tavukları kesecekleri zaman hayvanın acı çekmemesi için hızlı davrandıklarını, eğer Fransız usulünce tavuğun kesildiğini görececek olurlarsa, kendilerini tutamayıp birkaç sopa indirdiklerini ifade eder. Ayrıca bit ve tahtakurusu gibi hayvanların tırnak üstünde öldürülmesini bile vahşet saydıkları için, parmaklarının arasında bir iki kere ovaladıktan sonra ölüp ölmediğine bakmadan attıklarını belirtir. Bazı insanların ölümlerinde haftada şu kadar defa şu kadar köpeğe ve şu kadar kediye yiyecek verilmek üzere birçok vasiyet bıraktıklarını, bu hayrın işlenmesi için fırıncılara ve kasaplara para verdiklerini anlatır.

İngiliz kadın seyyahı Lady Craven (1789: 171), Türklerin ağaç sevgisi şu şekilde anlatılmaktadır: "Türklerin tabiat güzelliklerine o kadar hürmetleri vardır ki, eğer bir ağaç bulunan yerde ev yapacak olurlarsa, damlarının en güzel zîneti saydıkları bu ağaca yetecek bir açıklık bırakırlar.

İşin doğrusunu isterseniz, bir bacayı güzel bir ağaçlıkla karşılaştırdıktan sonra bana Türklerin haklı olup olmadıklarını söyleyin.”

Meşhur Fransız şâirlerinden Lamartine (1896/97: 259) seyahatnamesinde: “Türkler canlı ve cansız varlıkların hepsiyle iyi geçinirler: Ağaçlara, kuşlara, köpeklere, velhâsıl Allâhın yarattığı her şeye hürmet ederler; bizim memleketlerde başıboş bırakılan veyahut işkence edilen bu zavallı hayvan cinslerinin hepsine şefkat ve merhametlerini gösterirler. Bütün sokaklarda mahalle köpekleri için belli zamanlarda su kovaları sıralanır; bâzı Türkler de ömürleri boyunca besledikleri kumrular için ölürken vakıflar inşa edip kendilerinden sonra da yem serpilmesini te'min ederler.» ifadelerini kullanmıştır.

Türklerin hayvanlara, bitkilere ve Allah'ın yarattığı her türlü canlıya karşı olan sevgi, merhamet ve şefkat duygularının çok yüksek olduğu ifade edilmiştir. Bunun için vakıflar kurdukları, şimdiki veteriner hekimliklerine eş değer nitelikte hayvanların bakımları için hastane kurdukları, vasiyet ile öldükten sonra bile bu canlıların bakımları için gerekli olanı yaptıkları, kuşları satın alarak özgürlüklerine kavuşturdukları, hayvanlara işkence edilmesine dayanamadıkları, bunun olmaması için hayvanlara gereğinden fazla yük taşıtan insanlara kıstasa kıstas niteliğinde yük taşıttıkları örneklerle açıklanmıştır.

SONUÇLAR ve TARTIŞMA

Geçmişten bugüne değin gelen noktada değer öğretiminde yaşanan değişim ve dönüşüm ile değer aktarımının içselleştirilmesi konusunda yaşanan sorunlar eğitim hayatı başta olmak üzere toplumsal yaşamın her alanında etkisini göstermektedir. Sosyal medyada özellikle kadına yönelik şiddet ve kadın cinayetleri teması başta olmak üzere insanların kendilerine ve birbirlerine karşı sevgi, saygı ve hoşgörülerinin azalmasının yol açtığı problemler ile yüzleşmekteyiz. Yapılan çalışmaların verileri ele alındığında; karakter özellikleri açısından Türklerin cesur, mert, akıllı ve düşünceli insanlar olduğu konusunda görüş birliği vardır. “Yaradılıştan iyidirler, samimî, mütevazı insanlardır. Türklerin en bariz özellikleri sadelik ve gönül temizliği ile açık yürekliliktir.” Bugün gelen noktada bu özelliklerin yaşatılmasına neyin engel olduğunu arayıp bulmak gerekmektedir.

“Türkler ihtiyarlarla çocuklara hürmet ve riâyet gösterirler ve hattâ iyiliklerini hayvanlara bile gösterirler.” “Türkler uçan kuşa ateş etmesini hiç bilmezler.” “Bit ve tahtakurusu gibi hayvanların tırnak üstünde öldürülmesini bile vahşet saydıkları için, parmaklarının arasında bir iki kere ovaladıktan sonra ölüp ölmediğine bakmadan attıkları” vb. örnekler pekâla çoğaltılabilir. Buradan yola çıkarak bir dönem hayvanlara olan davranışları ile örnek gösterilen bir milletin günümüzde toplumun en hassas kesimi olan kadın ve çocuklarla gündeme gelmesi düşündürücüdür. Ayrıca Türkler'in sokak hayvanlarının beslenmesi ve bitkilerin yaşaması için vakıflar kurmuş oldukları göz önüne alındığında bugün toplum olarak kadınları korumak için dernekler ve vakıflar kurulması ilginçtir.

“Hemcinslerini severler ve icâbında yardımlarına koşarlar. Hemcinslerine karşı vazifeleri.. muâseret âdabı hakkında da bir çok güzel ahlâk kaaideleri vardır. Karı-koca ihanetinden çekinirler, onun için Türkler arasında zinâ ender bir şeydir.” Osmanlı döneminde Türk erkeklerinin kadınlara verdikleri değeri ve onlara karşı tutumlarını anlatan bu sözler ile bugün arasında kıyaslama yapıldığında aldatma oranlarının artmış olduğu ve buna bağlı olarak boşanmaların, şiddetin yaygınlaşmış olduğu kabul edilmesi gereken bir gerçektir.

Osmanlı medeniyeti İslamiyet'in “Kendine nasıl muamele edilmesini istiyorsan, başkasına da işte öyle muamele et!” felsefesini özümsemiş ve bunu davranışlarına yansıtmıştır. Bu durum Avrupalılar nazarında da sabittir. Bu felsefenin altında eşi görülmemiş bir empati yeteneği vardır. Tüm okul programlarında empati becerisinin kazandırılması hedeflenirken uygulama aşamasına gelindiğinde olumlu sonuçlar alınamamış olmasının nedenleri araştırılmalıdır. Öğrencilere kültürel mirasları ve eski Türklerin üstün vasıfları aktarılacak rol model alınması sağlanmalıdır.

“Türkün şefkat ve insâniyet hissini inkâra imkân yoktur. Türkün bütün toplumsal sınıfları birbirine eşit tutan anlayışı da her türlü övgüye lâayık bir histir.” “Dünyada esirlere, kölelerle, cariyelere ve hatta kürek mahkûmlarına Müslüman Türklerden daha iyi bakan ve daha iyi muamele eden hiçbir millet yoktur.” Üç kıtaya yayılan bir imparatorlukta kendinden olmayana karşı eşit muamele ve anlayış yeteneği oldukça üstündür. Günümüzde aile içi şiddet ve artan boşanmalar değerlendirildiğinde kendinden olana dahi anlayışı olmayan insanlar topluluğu haline gelmemizin altında yatan sebeplerin iyi araştırılması gerekmektedir.

Fransız şair Lamartine “Türkler canlı ve cansız varlıkların hepsiyle iyi geçinirler: Ağaçlara, kuşlara, köpeklere, velhâsıl Allâh'ın yarattığı her şeye hürmet ederler; bizim memleketlerde başıboş bırakılan veyahut işkence edilen bu zavallı hayvan cinslerinin hepsine şefkat ve merhametlerini gösterirler.” Osmanlı döneminde her canlıya karşı gösterilen sevgi ve merhametin bugüne ne şekilde yansıdığına bakıldığında sokak hayvanlarına karşı yapılan işkenceler toplumda ciddi problemlerin olduğunu göstermektedir.

“Pâdişâhına ihanet edip Hıristiyanlarla el-birliği eden hiçbir Türk'e rastlanılmaz.” Bu sözden yola çıkarak bugün kendi çıkarları için farklı devletlerle ve ne yazık ki terör örgütleri ile iş birliği yapan bir milletin inşa edilmesi düşündürücüdür.

“Müslüman Türkler yeminleriyle sözlerine son derece sâdıktırlar.” “Hilekârlıkla sahtekârlık bilmezler ve doğruluktan ayrılmazlar.” “Türkiye'de doğruluk bir sokak fazileti hâline gelmiştir. İnsan çok defa Türklerin doğruluklarına hayran kalır.” Türk hukuk sistemimizin dürüstlük kuralı temelinde inşa edilen güven teorisine dayandığı dikkate alındığında doğruluk erdeminin önemi bir kez daha açığa çıkmaktadır. Doğruluk yani yalan söylememe erdemini içselleştirmiş birey güvenilir kişidir ve bir toplumda güvenilir bireylerin sayısı arttıkça toplumda aidiyet ve dayanışma duygusu artmakla birlikte güven duygusu sarsılmamaktadır. Eski Türklerde ihtiras ve ihtişamın olmadığını belirten görüşler ele alındığında bugün insanların birbirlerine karşı inançlarını zedeleyen en büyük etken kişilerin kendi çıkarlarını ön planda tutması ve bu nedenle doğruluktan taviz verebilmesidir.

Osmanlı topraklarında yaşamış ve gözlem yapmış olan Avrupalılar cinayet, intihar, kavga, yankesicilik, dolandırıcılık, hırsızlık suçlarının hiç yaşanmadığını ve Avrupa'da var olan dilencilerin bu topraklarda mevcut olmadığını dile getirmişlerdir. Günümüzde dilencilik bir meslek haline gelmesi ve sayılan suçların yaygınlaşmış olması topluma verilen değer eğitiminde bir yozlaşmanın olduğunu kanıtlamaktadır.

“Şimdiye kadar gördüğüm iki ayaklı hayvanlar içinde elimle öldürdüğüm takdirde en az acıyağım Türk ismindekindir” diyen bir İngiliz kadın seyyah Lady Craven aynı zamanda “Türklerin biz kadınlara karşı olan muameleleri bütün milletlere örnek olmalıdır.” diyerek Türkleri model olarak göstermiştir. Benzer şekilde Loir, “Hiç şüphesiz ki, ahlâk bakımından Türk siyasetiyle medeni hayatı bütün cihana örnek olabilecek vaziyettedir.”; Mac-Farlane, “Bu milletin o kadar tatlı bir konuşma tarzı vardır ki bütün milletlere örnek olabilirler.” ifadelerini kullanmıştır.

Genel olarak değerlendirildiğinde Türklerin zeki, güzel, adil, yardımsever, hoşgörü sahibi, tatlı dilli, cesur, doğru, dürüst, namuslu, güvenilir, alçakgönüllü, açık yürekli, çalışkan, mütevâzi, ağırbaşlı, sade, sakın, sadık, saygılı, aile bağları güçlü, sevgi dolu, itaatkâr, ahlaklı ve cömert bir millet olduğu anlaşılmaktadır. Türklerin temiz oldukları, kılık kıyafet konusuna özen gösterdikleri ifade edilmiş ve bu memlekette cinayet, intihar, hırsızlık, dolandırıcılık, kavga vakalarına ve dilenciye rastlanılmadığı, emniyet ve güvenliğin her zaman mevcut olduğu aynı zamanda son derece medeni ve hayırsever bir toplum olduğu özellikle de kadınlara karşı son derece saygılı oldukları yaratılıştan iyi ve merhametli bir millet oldukları belirtilmiştir. Ayrıca Türklerde, öfke, kibir, ihtişam, haset ve gurur duygusu bulunmamakla beraber küfürbazlık, oburluk, tembellik, cimrilik, sahtekârlık, hilekarlık, kumarbazlık, tefecilik, tekellilik nedir bilmedikleri zinadan uzak durdukları ifade edilmiştir.

Değer ve karakter eğitimine her kademe önem verilmesi ve bunun için eğitim planlanması yapılması önerilmektedir.

Profil olarak geçmişten örneklerle bir Türk imajı yaratılmalı ve derslerde öğrencileri eski Türklerin toplumsal hayatta yaşattıkları değerler aktararak rol model oluşturulması önerilmektedir.

Eski ve yeni nesil Türkler arasında ahlaki muhakeme, ahlaki ikilem tartışmalarının yaptırılması tavsiye edilmektedir.

Toplum bir bütün olarak düşünülerek temelden (aileden) bir eğitimin hayat bulması için okul-aile iş birliği artırılarak ailelere de eğitim verilmesi önerilmektedir.

Yükseköğretim kurumlarının lisansüstü eğitimlerinde öğrenci alımlarında ve mezunların herhangi bir işe alınmasında dürüstlük kuralının temel alınması toplumun geleceği için önerilmektedir.

Milli eğitim bakanlığı, sosyal işler ve aile bakanlığı, sağlık bakanlığı, iç işleri ve adalet bakanlıklarının birlikte ortak hareket etmesi önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Akbaş, O. (2004). *Türk millî eğitim sisteminin duyuşsal amaçlarının ilköğretim II. kademedeki gerçekleşme derecesinin değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Akbaş, O. (2008). Değer eğitimi akımlarına genel bir bakış, *Değerler Eğitimi Dergisi*, Cilt 6, No.16, 9-27,
- Aktan, C. C. (2003). *Değişim ve yeni global değerler, modernite ve postmoderniteye değişim* (Edit. Coşkun Can AKTAN), Konya: Çizgi Kitabevi.
- Alıcıgüzel, İ. (1998). *Öğrencilerde değer duygusunun ve olumlu davranışların geliştirilmesi: Çağdaş okulda eğitim ve öğretim*, İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Amicis, E. (1883). *Constantinople*, Paris: Merrill ve Baker.
- Aydın, M. Z. ve Gürler, Ş. A. (2014). *Okulda değerler eğitimi*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Bacanlı, H. (2005). *Duygusal davranış eğitimi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Barth, J. L. ve Demirtaş, A. (1997). *İlköğretim sosyal bilgiler öğretimi, YÖK/ Dünya bankası milli eğitimi geliştirme projesi hizmet öncesi öğretmen eğitimi*, Ankara.
- Bobaroğlu, M. (2002). *Aydınlanma sorunu ve değerler*, İstanbul: Ayna Yayınevi.
- Bonneval, C. (1740). *Anecdotes venitiennes et turquesou nouveaux memoires du Comte de Bonneval*, Francfort: Public Domain Mark.
- Brayer, A. (1836). *Neuf annees à constantinople*, İki Cilt, Paris: Bellizard.
- Brehier, L. (1924). *Histoire anönyime de la premlere Croisade*, Paris: Librairie ancienne Honoré Champion.
- Bruyn, L. C. (1732). *Voyages de comeille le Bruyn, par la Moscovie, en Perse et aux Índes orientales*, Amsterdam: Freres Wetstein.
- Castellan, A. L. (1811). *Lettres sur la Grâce, l'Hellespont et constantinople*, Paris: Kessinger.
- Craven, L. (1789). *Voyage de milady Craven à consrtantinople, par la crimee*, Paris: Durand.
- Danişmend, İ.H. (1982). *Garb menba'larma göre eski Türk seciyye ve ahlâki*, İstanbul: İstanbul Kitabevi.
- Demirel, Ö. (2007). *Kuramdan uygulamaya eğitimde program geliştirme*. Ankara: PegemA yayıncılık.
- Durdent, J.R. (1818). *Beaufte de l'histoire de Turquie*, Paris: Alexis Eymery.
- Duman, T., Karakaya, N., & Yavuz, N. (2001). *Vatandaşlık bilgisi*. Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.
- Durkheim, E. (2004). *Ahlak eğitimi*, (Çev: O. Adanır), İzmir: Dokuz Eylül Yayınları.
- Doğan, İ. (2002). *Soyoloji: Kuramlar ve sorunlar*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- d'Ohsson'nun, M. (1791). *Tableau general de l'Empire Othoman*, 4. Cilt, Paris: Imprimerie de monsieur.
- Erdem, A. R. (2003). Üniversite kültüründe önemli bir unsur: değerler. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1 (4), s. 55-72.
- Ertürk, S. (1997). *Eğitimde program geliştirme*. Ankara: Metaksan Yayınları.
- Fromm, E. (1993). *Erdem ve mutluluk. Ahlak psikolojisi üzerine bir inceleme*. (Çev: A. Yorukan). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Gough, R. (2001). *Karakteriniz kaderinizdir* (Çev: G. Sezgi). Ankara: Hyb Yayınları.
- Guer, (1747). *Moeurs et usages des Turcs*, İki cilt, Paris: Merigot & Piget.
- Grelot, (1680). *Relation nouvelle d'un voyage de constantinop le*, Paris: Rocolet, Pierre.
- Hâfız-ı Şîrâzî, (1256). *Dîvân-ı hâfız*, Kahire: Bulak.
- Hökelekli, H. (2013). *Psikoloji, din ve eğitim yönüyle insani değerler*, İstanbul: Pasifik ofset.

- İnal, R. (2004). *Eğitim ve iktidar-Türkiye’de ders kitaplarında demokratik ve milliyetçi değerler*, Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Jehannot, P. (1732). *Voyage de Constantinople pour le rachat des captifs*, Paris: La V. Delormel / Rene Josse.
- Kanad, H. F. (1951). *Deneyisel pedagoji II*. Ankara: Örnek Matbaası.
- Kelley, T. (2003). *Character education, natural law, human happiness & succes.*, www.drtomkelly.com.
- Kerschensteiner, G. (1954). *Karakter kavramı ve karakter terbiyesi* (Çev: H. F. Kanad). Ankara: Örnek Matbaası.
- Kirschenbaum, H. (1995). *100 ways to enhance values and morality in schools and youth settings*. Massachusetts: Allyn & Bacon Company.
- Koç, M. (2014). *Bir aktivist olarak Hasan Basri Çantay’ın düşüncesinde pratik ahlâk temaları: din ve ahlâk psikolojisi perspektifinden semantik analizler*. 50. Yılında Hasan Basri Çantay Sempozyumu, Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir.
- Lamartine, A. (1896/1897). *Voyage en Orient*, İki Cilt, Paris: Hachette, Furne, Pagnerre.
- Leming, J. S. (2000). *Teaching values in social studies education, past practices and current trends*. (http://www.usoe.k12.ut.us/curr/char_ed/fedproj/hist/)
- Lickona, T. (1992). *Educating for character (How our schools can teach respect and responsibility)*. New York: Bantam Books.
- Loir, D. (1654). *Les voyages du sieur du Loir*, Paris: Francois Clouzie.
- Mac-Farlane, C. (1829). *Ci Mistantinople et la Turquie*, İki Cilt, Paris: Moutardier.
- Mathieu, H. (1857), *La Turquie et ses differents peuples*, İki Cilt, Paris: E. Dentu.
- Marsigli, C. (1732). *L’etat militaire de l’Empire Ottoman*, Birinci Cilt, Lahey: Chez Pierre Gosse Et Jean Neulme Pierre De Hondl.
- Motraye, A. (1727). *Voyages en Europe, Asie et Afrique*, İki Cilt, La Haye.
- Nicolas, J. B. (1876). *Les quatrarns de Kheyam*, Paris: Imprimerie impériale.
- Nucci, L.P. (2001). *Education in the moral domain*. İngiltere: Cambridge University Press.
- Peyssonnel, M. (1785). *Lettre, contenant quelques observations relatives aux Memoires qui ont pam sous le nom de M. le Baron de Tott*, Amsterdam: La Compagnie.
- Poujoulat, B. (1853). *Histoire de constantinople*, İki Cilt, Paris: Amyot.
- Sauvaget, J. (1946). *“Fistoriens arabes”*, El-Câhız (Fazâil-ül-Etrâk müellifi), Paris.
- Simon, S. B., Leland, W H., & Kirschenbaum, H. (1972). *Values clarification a handbook of practical strategies for teachers and students*. New York: Hart Publishing Company, Inc.
- Süryânî Mikâil, (1905). *Chabot*, Cilt 3, Paris: Ernest Leroux.
- Schwartz, S. H. (1992). Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. *In Advances in Experimental Social Psychology*, 25, s.1-65. DOI: 10.1016/S0065-2601(08)60281-6.
- Tant, T. (2007). *Eğitim yöneticilerinin değer tercihleri ile yaratıcılıkları arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Titus, H. H. (1946). *Living issue in philosophy*, USA: American Book Company.
- Thevenot, M. (1665). *Relation d’im voyage fait au Levant*, Paris.
- Thomton, T. (1812). *Etat actuel de la Turquie*, İki Cilt, Paris: Public Domain Mark.
- Ubicini, A. (1855). *La Turquie actuelle*, Paris: Hachette.
- Villamont, S. (1595). *Les voyages du seigneur de villamont*, Paris: Hachette livre-bnf.
- Yusuf Has Hâcib (1959). *Kutadgu Bilig*, (Çev. Reşid Rahmeti Arat), Ankara.
- Welton, D. A., & Mallan, J. T. (1999). *Children and their world*. Boston: Houghton Mifflin Company.